

Venäjän vellovat vedet

Jane Costlow & Arja Rosenholm (toim.): *Meanings and Values of Water in Russian Culture*, London & New York: Routledge, 2017. 267 s. ISBN: 978-14-72447-50-0 (hbk), 978-13-15594-37-8 (ebk).

Veden rooli historiassa ja sen kulttuuriset merkitykset ovat viime vuosina nousseet monen humanistisen tieteenalan kiinnostuksen kohteeksi. Jane Costlow'n ja Arja Rosenholmin toimittama *Meanings and Values of Water in Russian Culture* valottaa Jamie Lintonin (*What is Water?* 2010) ja Cecilia Chenin ja kollegoiden (*Thinking with Water*, 2013) hengessä Venäjällä veteen viimeisen parin sadan vuoden aikana liitetyt merkityksiä ja arvoja neljäsatoista ansiokkaassa artikkelissa. Kansainvälisessä tekijäjoukossa on niin kirjallisuuden- ja kulttuurintutkijoita, historioitsijoita, etnografeja, kielitieteilijöitä, sukupuolentutkijoita kuin kulttuurimaantieteilijöitä ja -antropologeja. Moni artikkeli yhdistelee eri tieteenaloja.

Toimittajien johdantoluku lähestyy aihetta erityisesti joen kautta. Luontevampaa tulokulmaa venäläiseen vesisuhteeseen ei ole, sillä ilman jokea Venäjää ei olisi. Johdanto tiivistää jokien tärkeiden Venäjälle heti ensimmäisellä sivulla lainaamalla ensin yhtä teoksen kirjoittajista, Dmitri Zamjatinia, jonka mukaan venäläisen veden arkkityyppi ei missään muualla ilmene yhtä eloisana kuin joissa. Laajemman taustoituksen toimittajat lainaavat maantieteilijä Vasili Kljutševskilta. Hänen 1880-luvun luennoissaan joki näyttäytyy venäläisen tärkeänä henkisenä, historiallisesti monimerkityksellisenä kumppanina.

Ei ole siis ihme, että moni teoksen artikkeleista käsittelee jokea. Ivan Podjukovin venäjän murteiden veteen liittyviä idiomeja esittelevästä luvusta lukija oppii joen lukuisien muiden merkitysten lisäksi, että Permin aluepiirin sanonnoissa Kama-joen ylittäminen merkitsee kuolemista. Ja sen, että monet morsiamet antavat yhä lahjan luonnon feminiinisyyttä edustavalle Äiti-Kamalle häitä seuraavana aamuna päästäkseen joen suosioon. Podjukovin kielitieteellinen artikkeli sopii hyvin kirjan avaajaksi: onhan kieli kaiken kulttuurin perusta ja venäjän kieli vettä pullollaan.

Vielä syvemmin joen erityispiirteisiin menee Zamjatin, jonka luku käsittelee jokikuvien muodostumista venäläisessä mielenmaisemassa. Hän laajentaa antiikin Roomasta tuttua käsitettä

genius loci, paikan henki, eräänlaisiin paikan suojelushenkiin viittaavalla käsitteellä *daemon loci*, jonka hän väittää pureutuvan paremmin ”paikallisen geokulttuurisen muistin syviin vesiin” (68). Valitettavasti käsite jää kovin pinnallisesti määritellyksi ja avoimeksi jää myös, onko se tutkijan oma vai hänen muualta lainaamansa. Zamjatin on parhaimmillaan artikkelinsa teoreettisessa osuudessa, joka taustoittaa mainiosti venäläisen kulttuurin jokidiskurssia. Sen sijaan jonkin verran hankalampi on seurata hänen analyysiaansa Saša Sokolovin jokitekstistä postmodernissa romaanissa *Meždu sobakoi i volkom* (1980, ”Koiran ja suden välissä”). Tämä voi osin johtua Jukka Mallisen ”kaikkien slavistien ja kääntäjien painajaiseksi” kuvaaman Sokolovin vaikean ja hankalasti muille kielille kääntyvien sitaattien englanninnoksista, joiden alkuperää ei muuten nähdäkseni ole mainittu.

Jokeen keskittyä myös Oleg Rjabovin kiehtova luku Volgan ja Venäjän tiivistä yhteyksistä. 1800-luvulla Volgasta muodostui Venäjän tärkein joki, johon liittyy monia merkityksiä. Rjabov käy läpi niin jokiin yleisesti ja Volgaan erityisesti liittyviä sukupuolidiskursseja kuin Äiti-Venäjän ja Äiti-Volgan käsitteiden historiaa ja yhteyksiä. Hänen mukaansa Äiti-Volgan merkitykset ovat hyvin samanlaiset kuin Äiti-Venäjän; edellisen tehtävä on vahvistaa jälkimmäistä. Rjabov väittää, että näiden käsitteiden päätarkoitus on korostaa Venäjän erityislaatuisuutta ja erilaisuutta länteen nähden, missä tarkoituksessa sekä Volgan että Venäjän feminisointi on olennaista. Käsitteiden alkuperät ovat kuitenkin epäselvät.

Myös Maria Litovskajan luku käsittelee jokea, joskin Volгаа paljon vähemmän tunnettua jokea. Litovskaja kuitenkin osoittaa, että pienen Tšusovaja-joen merkitys Uralin alueelle on valtava. Hän selittää miten 1800-luvun malminlouhintaa ja -kuljetukset nostivat Tšusovajan alueen tärkeimmän joen suureen arvoon ja koko Uralin alueen edustajaksi sekä miten Dmitri Mamin-Sibirjakin kirjallisuus yhä vahvisti tätä statusta. Kun joen taloudellinen merkitys 1900-luvulle tultaessa väheni, säilyi sen kulttuurinen merkitys tärkeänä uudenlaisen kirjallisuuden, opaskirjojen myötä. Nykyään Tšusovaja onkin suosittu matkailukohte. Litovskaja kuvaa joen muutoksen ja sen heijastumisen kirjallisuudessa erinomaisesti, mutta jossain määrin avoimeksi jäävät historialliset syyt joen arvon säilyttämiselle ja merkitysten muuttumiselle.

Jokia tavalla tai toisella sivuaa moni muikin kirjan luvuista, esimerkiksi Polina Barskovan analyysi Nevan vuoden 1924 tulvan kulttuurista ja poliittisista merkityksistä Leningradissa sekä Arja Rosenholmin huolellinen lähiluku Marietta Šaginjanin ristiriitaisesta sosialistisen realismin unohdetusta klassikkoromaanista *Gidrotsentral* ("Vesivoimala", 1930–31). Monet muutkin veden ilmenemismuodot saavat paljon huomiota kirjassa, jossa pyritään ymmärtämään veden symbolisia ja rituaalisia rooleja venäläisessä kulttuurissa eri aikoina. "Ihmisen affektiivinen ja materiaalin suhde veteen ilmenee sananlaskuissa ja idiomaattisissa kieleissä sekä unelmissa ja mielikuvituksessa symboleina, rituaaleina ja kuvina, se näkyy myös psykohistoriallisissa tavoissa ajatella", avaa johdantoluku (4) kokoelman artikkelien yhdistäviä lähtökohtia ja moninaisuutta. Kieltämättä kirjan luvut käsittelevät vettä varsin monin tavoin.

Yhden kiintoisimmista lähestymistavoista tarjoaa veden sosiokulttuurisia identiteettejä käsittelevässä osiossa Sveta Yamin-Pasternakin ja kollegoiden luku veteen ja janoon liittyvästä etnografiasta Beringinsalmen eri puolilla elävien alkuperäiskansojen keskuudessa. Luku käsittelee Tšukotkassa asuvien tšuktšien, Alaskassa asuvien inupiatien sekä molemmille alueille levittäytyneiden Siperian jupikkien suhdetta veteen. Tšukotkassa puhtaan juomaveden saanti ei ole ollut lainkaan itsestään selvää, ja niinpä teelle on langennut monia usein muualla vedelle varattuja rooleja. Alaskan puolelle päätyneet jupikit ovat kuitenkin omaksuneet Yhdysvalloille ominaisen tavan juoda kahvia, mistä koituu jännitteitä eri puolilla rajaa asuvien sukulaisten ja ystävien kesken. Luku on oivallinen muistutus siitä, että Venäjän kulttuuri on paljon enemmän kuin venäläinen kulttuuri, jonka vaikutukset myös rajaseuduilla toki ovat suuret. Venäläisiltä jupikit ovat oppineet niin teen juomisen kuin leivän syömisen.

Ajatuksia herättävä on myös veden kieltä ja siihen liittyviä myyttejä esittelevässä osiossa oleva Nicholas Breyföglen artikkeli Baikalinjärven pyhistä vesistä. Artikkelin keskeinen kysymys on, miksi jokien luvatussa maassa juuri Baikaliin liitetään niin paljon pyhyyttä sekä henkisiä ja hengellisiä arvoja. Paitsi tätä, Breyfögle valottaa myös sitä, mitä sanalla pyhä tarkoitetaan silloin, kun sillä kuvataan Baikalia. Pyhän ja veden yhteydet ovat erilaisia eri puolilla maailmaa. Suuri ero on esimerkiksi siinä, onko vesi itsessään pyhä vai vain pyhän ilmentymä. Baikalin tapauksessa soppaa sekoittaa vielä alueen monikulttuurisuus: erilaisia pyhyksiä

tähän maailman syvimpään järveen liittyy niin ortodoksisuudessa, šamanismissa kuin buddhalaisuudessaakin.

Pyhän ja myyttien alueilla liikkuu myös Jevgeni Platonov artikkelissaan 1840-luvulla Pietarin lähistöltä löydettyistä lähteistä, joiden uskottiin sisältävän parantavia voimia. Platonov kuvaa tarkoin, miten hallintovalta yritys estää näiden lähteiden palvonnan ja miten nuo yritykset osoittautuivat turhiksi. Huomattavasti profaanimpia 1800-luvun vesiä taas tutkivat Jelena Miljugina ja Mihail Stroganov artikkelissaan veden rooleista venäläisillä aatelistiloilla. Cynthia Ruderin artikkeli on sijoitettu kokoelmassa osioon "Maisemaa muuttavat vedet", mutta sekin liikkuu vahvasti myyttien alueella, joskin modernien sellaisten. Ruder nimittäin selvittää sitä, miten 1930-luvulla rakennettu Moskovan kanava ei tehnytään sisämaakaupungista vain kolmen vaan peräti viiden meren sataman, kuten pääkaupungin tunnettu epiteetti kuuluu.

Kokoelman neljäs ja viimeinen osio käsittelee veden estetiikkaa ja poetiikkaa. Rosenholmin jo edellä mainittu artikkeli syventyy Šaginjanin vesikuvaston rooliin niin neuvostomodernisaation diskurssissa kuin kirjailijan omassa esteettisessä itsereflektiossa. Tekijä muistuttaa, että romaanin vesivoimalan rakentajat eivät voi irtautua veden luonnollisesta kiertokulusta, vaan he ovat paitsi padon rakentajia mutta myös oman padonrakentamisensa kohteita. Anastasia Kostetskaja taas tarkastelee veteen sulautuvia naiseuksia symbolina ja luonnon elementinä 1800-luvun lopun symbolismissa. Aineistona hänellä on Konstantin Balmontin runouden lisäksi Viktor Borisov-Musatovin kuvataide. Gitta Hammarberg puolestaan selvittää, miten kylpylät, keikarointi ("dandyismi"), isänmaallisuus ja länsimaistuminen kohtaavat toisensa 1700–1800-luvun vaihteen kylpylälukuvauksissa. Elokuvaakaan ei ole tässä kokoelmassa onneksi unohdettu, sillä Jane Costlow'n hieno artikkeli käsittelee vettä ja varsinkin sen poissaoloa Larisa Šepitkon varhaisissa Kirgisian ja Etelä-Venäjän aroille sijoittuvissa elokuvissa, joista *Znoi* ("Helle", 1963) perustuu Tšingis Aitmatovin ja *Rodina elektritšestvo* ("Sähkön kotimaa", 1967) Andrei Platonovin tekstillä. Costlow luonnehtii niitä hyvin haastavassa poliittisessä kontekstissa syntyneiksi ympäristöelokuviksi, jotka kuvaavat voimakkaasti ihmiselämän yhteyksiä ympäristöihinsä ja joissa toivon haavoittuvuus on kouriintuntuvaa.

Joissakin kokoelman artikkeleissa ei ole jostain syystä lainkaan väliotsikkoja, mikä ei helpota lukemista. Muutamasta artikkelista

puolestaan näkyy, että ne on käännetty venäjältä. Vaikka käännökset sinänsä erinomaisia ovatkin, venäjälle tyypillisiä monipolvisia virkkeitä ja pitkiä kappaleita on toisinaan hankala seurata.

Yksi kokoelman vahvuus on sen monipuolisuus. Monitieteisestä, lukuisia lähestymistapoja sisältävästä ja erilaisia kohteita tutkivasta kokoelmasta löytäne jokainen Venäjän tai veden kanssa työskentelevä tutkija itselleen jotain

kiinnostavaa. Tämä saattaa samalla merkitä myös sitä, että harva on kiinnostunut kaikista sen artikkeleista, mutta sellaisiahan artikkelikokoelmat usein ovat. Teos toimii myös erinomaisena johdantona veden merkitysmailmaan niille Venäjä-tutkijoille, jotka eivät ole olleet aikaisemmin veden kanssa tekemisissä.

Mika Perkiömäki